

Filozofijska ideologija Tome Akvinskog.

K 700 godišnjici njegova rođenja.

Prof. Dr. Stj. Zimmermann:

Čovjek se životom svojim izdiže nad prirodni mehanizam već time, što je podoban kao misaono biće postaviti pitanje o vrijednosti vlastitog života. Odgovor na to pitanje sačinjava izvjestan nazor o životu i ujedno o svijetu: jer je smisao čovjekovog života povezan spoznajom njegova položaja u svijetu, kojega je on sastavni dio po svom postanku i po zakonima svoje prirode. I samo ono, što čovjekovom životu podaje pravi smisao i neprolaznu vrijednost, sadržaje idealni cilj njegova voljnog nastojanja, i objektivnu orijentaciju za ukupni njegov rad. Očito je dakle, da se čovjek na raskrsnici životnih puteva može valjano opredijeliti samo na osnovu filozofijske spoznaje o svijetu.

Polazeći od empirijskih činjenica čovjek se umovanjem nastoji dovinuti i onim istinama, koje prehvataju empiriju: pa ako je u metempirijskim (metafizičkim) istinama sadržana filozofijska spoznaja o svijetu, jedino se tako može i naš život uzdići od empirijske — a to znači nenužne ili prolazne — vrijednosti do apsolutne, koja eo ipso postaje zadnjim ciljem životnog djelovanja. Pita se dakle: ima li metafizičkih istina o svijetu i životu?

Afirmativnim je odgovorom obilježena ona »philosophia perennis«, kojoj su prve putove utirali već Sokrat, Platon i Aristotel, a nastavili ju izgrađivati Augustin i skolastici do današnjeg dana. Stvaralačku njezinu kulminaciju predstavlja Toma Akvinski. Ona je sadržajno koncentrirana u dvjema za životni naš problem najodlučnijim istinama.

Prva se istina odnosi na sâm životni princip, s obzirom na njegovu prirodnu konstituciju (sastav). Kad je psihologijsko proučavanje dovelo do rezultata, da je čovjek ne samo animalno, nego i misaono (razumsko biće) s voljnim samoodlučivanjem, polazimo od ove znanstveno-empirijske činjenice do metafizičke istine, da je čovjek sastavljen ne samo od organske materije, nego i od razumski-voljnog jastva ili duše, koja može da životno eksistira i nezavisno od materije, te je po tom duhovna i besmrtna. — *Spiritualistički nazor o čovjeku* prva je premisa za opredjeljenje životnog smisla i vrijednosti.

Pogledamo li sada čitav iskustveni (opaženi) svijet — u kome je i čovjek — on nas vremenskim svojim postankom i kontingentnim (nenužnim) bitkom logički (pomoću kauzalnog principa) upućuje na egzistenciju takovog Bića, koje nije ni u kome pogledu zavisno, tj. koje nije bitkom svojim relativno, nego apsolutno; a po svojoj naravi obuhvata u neograničenoj savršenosti duhovni život čovjekov: znanje i volju. Ovaj Apsolutni Duh, o kome je zavisan svijet i život čovječji, nazivamo Bog. *Teocentrička ideja o svijetu i životu*, kako je bila kod Aristotela vrhunac sve filozofije, ona je u središtu i Tomine fil. ideologije.

Jer iza teodiceje prelazi sad naučno istraživanje na područje etike, koja iz filozofijski stečenih uporišta fiksira objektivnu svrhu svijeta uopće i cilj resp. vrijednost života našeg napose. Nakon metafizički spoznate relacije između Boga i čovjeka, nemoguće je izvan Boga objektivno postaviti zadnji cilj čovjekov. Prema tome se i subjektivno ostvarenje tog cilja može nalaziti samo u ujedinjenju duševnog našeg života s Bogom. Teleološki ovaj snošaj — koji zovemo religija — manifestira se kao kategorički imperativ ili apsolutna obli-gacija moralnog zakona.

Teistički je dakle moral već sasvim praktički rezultat Tomine spekulacije o svijetu i životu. A to je istoznačno kao kad kažemo: *religija je osnov etičkog života*.

Kako je već otuda vidjeti — da se umah ovdje jednom historičko-kritičkom refleksijom zaustavim — Tomina filozofija (zajedno s Aristotelovom) nije u suprotnosti sa platonsko-

augustinском filozofijom: kao da je ova potonja voluntaristička, naglasujući Apsolutnu Dobrotu kao objektivni cilj čovječjeg života, a Tomina filozofija da je intelektualistička. Sv. Toma je — i u tome je baš osobito njegovo značenje — postavio u prvom redu solidne teoretske temelje za svu filozofiju, ali glavne njezine konstruktivne smjernice tendiraju najvišem cilju života. Da je uistinu tako, objasniti će nam daljnje razmatranje.

Hoćemo li naime da adekvatno osvjetlimo najdublje i kojiput latentne ideje-pokretnice Tominog umovanja, treba da uočimo još jednu osnovnu komponentu u filozofskoj njegovoj koncepciji. Jer filozofska Tomina slika o svijetu, napose o čovječjem životu, jedinstvena je tvorina cjelokupne duše njegove; a Toma je bio eminentno k r š ć a n s k i mislilac. Što to znači?

Kad smo filozofski razgledali sav empirijski svijet, koliko je u njemu fundiran metafizički odnos čovjeka s Apsolutnim Duhom, sad nam se prenosi pogled i na općenu historiju, koja je s religijski-kulturnog gledišta usredsređena u najznatnijem događaju: o s n u t k u k r š ć a n s t v a. Historijsko-kritičkim riješavanjem ovog fundamentalnog problema čovjekove historije i kulture dolazimo do novih istina, u kojima se otkriva bit i svrha ili značenje kršćanstva u vezi s filozofijom života.

U neograničenoj savršenosti ili u Božjoj naravi historijskog lica, koje je postavilo temelje kršćansko-društvenoj organizaciji, nedvoumno je jamstvo ne samo za istinitost Njegove objave, nego i svega, što nam po Njemu postavljeni naučavajući organ iznosi u ime Njegova autoriteta. Ovako organizirana zajednica sačinjava i današnju Hristovu Crkvu. Njezinim posredstvom, a u vezi s osobom Hristovom, omogućeno je i takovo duševno jedinstvo s Bogom, koje čovjeka izdiže nad razumom spoznati cilj života. Crkva je dakle v r h o v n a d i r e k t i v a u ž i v o t n o j o r i j e n t a c i j i. Njezina je najdublja psihološka tendencija: izdizanje duhovnog našeg života nad materiju. U tome je određen i dvostruki njezin zadatak, teorijski i praktički. S teorijskog gledišta Crkva daje misaonom čovjeku naziranje na svijet i život — i to opet u dva pravca: filozofijskom i objavljenom naukom. Znanje i

vjera jesu one dvije poluge, koje ujedinjuju duh ljudski u njegovu voljno-aktivnom životu s Apsolutnim Duhom; a ovo vjerom uspostavljeno jedinstvo jest specifično vjerski ili vrhunaravni cilj života. Uskladiti misao i znanje s vjerom znači dakle osnovni teorijski preduvjet za voljno ostvarenje vrhunaravnog cilja — a Crkva upravo i jest institucija, koja takovo ostvarenje omogućuje. Time je evo umovanje sv. Tome stavljeno bilo pred ukupnim zadatkom: da spoji filozofijsko i objavljeno (vjersko) znanje.

Tek sada, po istaknutim ovim idejnim momentima postaje nam logički motivirana konstatacija, da Tomina filozofija znači sistematsku sintezu spekulativnog duha s teološkom idejom kršćanstva. Svi ostali pogledi na historijsko filozofski lik Tome Akvinskog samo su fragmentarni i analitički, a ne stvaraju svepreglednu sintezu uma njegovog. Sve ono, što čovjek saznanjem svojim pronikne ili umovanjem dohvati na putu do objavom postavljenog vrhunaravnog životnog cilja: to je sadržaj i najdublji smisao Tomine filozofije. S ove tačke gledišta tek postaje Toma shvatljiv u harmoničkoj cjelini genijalnog mislioca. I najvećeg »kršćanskog« filozofa. Vrhunaravni cilj čovjekov jest ona vjerska ideja-vodilja, koja skladno ujedinjuje sva rješavanja filozofijskih problema o čovjeku i svijetu. Svi rezultati filozofskog duha ljudskog samo su premise za vjersku istinu o činjenici vrhunaravnog cilja. Tu je evo dodirnica između filozofske znanosti i vjere, koliko obuhvata čitava čovjeka. Jer voljno ostvarenje vjerski postavljenog cilja vezano je na teorijske pretpostavke o postojanju Božjoj, besmrtnosti čovječje duše i slobodu volje sa moralnim zakonom. A nije li to upravo filozofijska metafizika? Ona je dakako uvjetovana noetičkom naukom o samoj mogućnosti metafizike. Na ovom dakle noetičkom području zajedno s metafizikom dobiva Tomina filozofija specifičnu svoju karakteristiku u diferenciranju prema ostalim filozofskim naziranjima kroz svu historiju do danas.

*

Dok nam ovaj sintetički pogled otkriva već gotovo filozofsko djelo Tomino, koliko je uzdignuto na najviši stvaralački princip, genetičko se promatranje samog stvaranja oslanja na

historijske motive. Istraživalačkim radovima Hertlinga, Mandonneta, Ehrle-a, Baumgartnera, Grabmanna, Bacumkera i ostalih, osvijetljene su danas već sve one filozofske struje u 13 vijeku, kroz koje se filozofsko umovanje Tomino uporno izdizalo do kritički samostalnog i sistematskog nazi- ranja. Još je početkom 12. vijeka bila na zapadu Aristotelova logika i metafizika tek djelomično poznata, a krajem toga vijeka prenesli su je potpuno arapski filozofi. Utjecajem arapski-jevrejskog mentaliteta (Avicenna, Averroes, Maimonides) natrušen je aristotelizam s novoplatonskim motivima, i s ovako iskrivljenim oblikom ulazi u škole. S platonizmom je u vezi i augustinska tradicijonalna škola, koja se već osvitom 13. v. suprotstavlja uvađanju aristotelizma u školsku filozofiju. I upravo Tomin učitelj, Albert Veliki, prvi napušta augustinizam i otpočima probijati puteve peripetetičkoj filozofiji. Svestranim je i bistroumnim znanjem savladao Albert Veliki sav onaj golemi historijski-filozofski materijal, koji je njegovom učeniku otvorio nove zadatke sustavno-konstruktivnog izgrađivanja. S poznavanjem sv. Pisma, patristike, grčko-arapske filozofije, napose Augustina, Boetija, Anzelma, Sentencijarijâ i skolastičkih savremenika, sv. Toma je, čestokrat izazvan na borbu od svoje okoline i od protivnika, misaono razradio i uskladio do idealne cjeline sav onaj ogromno raznolični materijal, koji je u nesređenosti do njega dopr'o. Kad u vezi sa pozitivnim izgrađivanjem Tomine filozofije naglasujem njegovu borbenu poziciju, ne mislim time samo na polemiku s latinskim averroizmom, nego još većma na nezgodni njegov položaj prema crkvenoj augustinskoj školi. Augustinizam bio je malne jedina podloga za teologiju, a onovremeni teolozi bili su mišljenja, da je aristotelizam kao takav nespojiv s teologijom. U drugu ruku mogao se donekle pozivati na sv. Augustina i averroistički Siger Brabantski sa novoplatonskim svojim shvaćanjem psihomonizma. Toma je dakle morao braniti Augustina vis-a-vis Averroistâ, a braniti Aristotela vis-a-vis Augustinovaca. Upravo to ga je i potaklo, da stvori harmoniju između aristotelizma i kršćanski-vjerskog učenja. Ipak ne bi ispravno bilo ustvrditi, da je ova apologetska tendencija idejno determinirala samu filozofiju sv. Tome: ona je samo

influirala na polemički karakter Tomine filozofije i na sistematsku njezinu konstruktivnost.

Kad bismo sad u historiji filozofije potražili uporedbe, mogli bismo kod Aristotela zapaziti osebujno mislilački tip, kod Augustina intuitivnu genijalnost i dodir sa životom, kod Alberta Velikog i Leibniza svestranost znanja, kod Duns Scota i Kanta kritičku oštromnost i opažanje problemâ: ali je uza sve njih Toma Akvinski neuporediv sistematičar, sintetički duh, koji s mirnim i jasnim gledanjem obuhvata i idejno razdaleka područja ujedinjuje do najvišeg uspona duha ljudskog. Na ovom se usponu dosiže harmonija između prirodnog i nadprirodnog reda, između razumske spoznaje i vjere u objavu. Naravske ili filozofske istine o eksistenciji i biti Božjoj, o spiritualnosti i besmrtnosti čovječje duše itd. upotpunjuje objavljena nauka o specifično kršćanskim misterijima, među koje spada i vrhunjavno određenje čovjeka. Pa dok vjerska znanost (teologija) kritički ispituje fakat objave, a idejno izrađuje objavljeni sadržaj, filozofija je njezina »ancilla« samo u tome sasvim opravdanom smislu, da teološka znanost u rezultatima filozofskog umovanja nalazi osnovna svoja uporišta. U toliko je sv. Toma savršeno izveo augustinsku smjernicu: »Fides quarens intellectum«, i anselmijanski motto: »Credo, ut intelligam«.

Sad nam tek postaje potpuno shvatljivo stajalište Crkve prema Tomi Akvinskom. Što se većma u životu Crkve kultivira nauka, u takovom razdoblju dolazi do vidnijeg izražaja i kult najvećeg Njezinog umnika. Budući da je sama ideologija kršćanstva po fundamentalnim svojim premisama organski povezana s filozofijom sv. Tome, sasvim je logički, da Crkva usvaja ovu filozofiju, i da je izlaže kao svoju nauku za sve one, koji usvajaju Njezinu religijsku nauku. Zato se od god. 1879. s enciklikom Lava XIII. »Aeterni Patris« ne samo ponovno zaveo studij sv. Tome u katoličke škole, nego je tomiistička filozofija obnovenom snagom stupila u novi perijod skolastičke historije. Njezina sadašnjica stoji u znaku najvećeg jubilarnog trijenija u historiji Crkve: godina 1923. znači šesti centenarij Tomine kanonizacije, g. 1924. 650-godišnjicu njegove smrti, a 1925. sedmi centenarij rođenja. Zato je sadašnji

papa Pijo XI. izdao encikliku »Studiorum ducem«, održao se (u novembru 1923.) »Tomistički tjedan« u Rimu, a 1925. internacionalni tomistički kongres. Na filozofskom intern. kongresu u Napulju (1924.) po prvi puta je slavljen i Toma Akvinski. Pa upravo ova okolnost nameće nam još pitanje o značenju Tomine filozofije za sadašnjicu.

*

Novovječna filozofija već tamo od renesanse, pa kroz 16. v., i do svoga potpunog razvitka u 17. i 18. vijeku, obratila je svoje istraživanje empiriji, i u tome je pravcu odredila svoj stav prema skolastičkoj filozofiji. Ispravna konstatacija, da sredovječna skolastika nije dovoljno pažnje posvetila prirodnim (empirijskim) naukama, zavela je novovječne i moderne filozofe na neispravnu ocjenu skolastičke filozofije uopće, a povela ih i sasvim novim skol. filozofiji protivnim putevima. Nema sumnje, da se sredovječna skolastika bavila poglavito logičkim operacijama i metafizičkim spekulacijama; a metodički se povela za kanonističkom literaturom 11. vijeka, nastojeći da harmonički spoji razne autoritete. Tome se najžešće suprotstavio Bacon Verulamski, prozvavši sve autoritete »idolima« (isp. Grabmann, Geschichte der schol. Methode I. Freiburg 1909.)

Nema također nikoje sumnje, da je renesansa svojim teženjem k prirodi, i eo ipso reakcijom na sredovječni mentalitet, iznijela kasnije Kopernika, Keplera, Galileja, Newtona, i da su se u tom pravcu stale unapređivati eksaktne znanosti, do današnje zamjerno dostignute visine. — Ali jednostranost ovog nastojanja zamračila je spekulativni duh, a u praktičkom shvaćanju dovela do materijalizma i senzualizma 18. stoljeća. Osim društveno-političkih perturbacija, iz kojih je izniknuo novi, slobodarski tip do konačnog svoga razmaha u francuskoj revoluciji, dobiva 18. vijek svoje obilježje i po onoj naučnoj emancipaciji od tradicionalne filozofije, koja se očitovala u engleskom empirizmu i njemačkom kriticizmu. Oba su puta paralelno dovela do negacije metafizike tj. do agnosticizma, da time u 19. vijek unesu i negaciju religije, barem auktoritativno-kršćanske. Kako historijski razvitak uopće, i duševno stanje u prošlom stoljeću postaje razumljivo samo po dubljim,

kauzalnim vezama s idejnim pokretima ovog doba. A već je Descartes otvorio širom vrata filozofskoj skepsi, dok napokon ne zavlada na području etike autonomizam. Religija je eliminirana iz znanosti time, što se filozofsko naziranje zaustavilo kod agnosticiзма. Tu je eto otvoren novi izvor, iz kojega je proistekao sav onaj duh 18. stoljeća, koji je u suprotnosti s idejnim svijetom skolastičke filozofije potiskivao religiju iz nauke i društva. Izgubila se sinteza, zamuknula znanost o načelima života i nazoru na svijet. A ipak misaoni čovjek ne može ni za dugo, a nikako ne sasvim da se odrekne univerzalnog gledanja na vlastito svoje biće i na cjelinu svega. S tim gledanjem otpočima čovjek unositi jedinstvo u raznoliku mnogostručnost, počima u empiriji tražiti one metempiričke (metafizičke) osnove, bez kojih nije adekvatno shvatljiva ni sama empirija. I tako je razumljivo, da se potkraj prošlog stoljeća stao razvijati sve življi smisao za reviziju filozofskih problema, od kojih zavisi spoznaja života i svijeta. Time počima i novo razdoblje filoz. historije .

U posljednjih je otprilike 50 godina filozofsko nastojanje na ispravnom putu orijentacije: u pitanju je opstojnost metafizike, a pred tim još pitanje o samoj njezinoj mogućnosti. Mi stojimo dakle u prvom redu pred alternativom noetičkog subjektivizma i objektivizma. Zato je u skolastičkoj filozofiji i danas najaktuelnije pitanje noetičkog objektivizma i realizma. Shvaćanje bitka kao ontološke realnosti znači upravo, kako Olgiati naglasuje (*»L'anima di S. Tomaso«*, Milano 1925.), dušu Tominog sistema. Savremeno značenje Tomine filozofije u tom pravcu mogao bi odreći samo nepoznavalac ukupnog stanja najnovije filozofije. Külpe je ispravno upozorio, da se problem objektivizma i realizma nalazi na pragu filozofije budućnosti. A neotomizam je od 80-tih godina prošlog vijeka stvorio do danas u tom smjeru golemu literaturu kritički-spekulativnog rada. Da se rezultati toga rada ne mogu tek izvjesnim gestama otklanjati, jamče nam poneka prvenstvena imena i onih umnika, koji svoje filozofske nazore ne vežu uz peripatetičko-skolastički smjer. Würzburgska eksper.-psihološka škola, pa fenomenološka škola, a i najnovije pojave iz novokantovskih redova zadosta ukazuju na dodirne tačke sa

skolast. filozofijom. I to ne samo na području noetike, nego i metafizike. Noetički objektivizam omogućuje teoretsku metafiziku, a time i znanstveno-kritičku osnovicu religijskog istraživanja. U psihologiji, teodiceji i etici zapažaju se i izvan skolastike sasvim jednaki ili bliski pogledi: Trendelenburg, Lotze, Bolzano, Husserl, Brentano, Windelband, Eucken, Külpe, Volkelt, Meinong, Messer, Nic. Hartmann i toliki drugi filozofi novijeg doba rječitim su dokazom idejnih snaga, koje obuhvata perip.-skol. filozofija (isp. Feldmann, Thomas v. Aquin und die Philosophie der Gegenwart, Paderborn 1924.; Jansen, Wege der Weltweisheit, Herder 1924).

Od moderne filozofije poučena novoskolastika obraća svu pažnju prirodnim naukama, a svojom kritikom i u spekulativnoj problematici stupa uporedo sa cjelokupnim savremenim fil. stvaranjem. Na taj se način tomistička filozofija usavršuje, dokazujući svoju životnu sposobnost, sa jasnim zadacima u budućnost. Tko poznaje publikacije novoosnovanih tomističkih centara u Louvainu, Kölnu, Innsbrucku, Milanu i drugdje, tko pozna tolike revije u tomističkom duhu, i bar poneka imena, kao: Gutberlet, Mercier, Geysler, Gemelli i njihove škole — taj će i znati da pravilno ocijeni prigovore o formalističkoj sterilnosti i petrifikaciji neoskolastike; taj će znati, da nikada, a najmanje danas nije petrificiran odvjekovni problem našeg života! Zato je prigodom Tomina jubileja i stekla njegova filozofija zasluženno priznanje na intern. filozofskom kongresu; tako te joj njezinu poziciju u općenom filoz. nastojanju i u međunarodnom filoz. saradivanju može osporavati samo onaj, koji od ove saradnje — nešto podalje stoji.

A ipak znademo, da je averzija prema skolastičkoj filozofiji općenita i trajna pojava u naučenjačkom svijetu. — Ali treba i to znati, da averzija prema nečemu još sama po sebi ne pretpostavlja neispravnost ili neodrživost toga. Indispozicije postoje i prema onome, što su oduvijek bili i douvijek će biti ideali čovječanstva; napose postoje prema kršćanstvu i Crkvi — a možda baš u tome leže djelomični motivi i za indispoziciju prema skolastičkoj filozofiji. Dogod u svijetu i životu postoji opreka svijetla i tmine, svijetli će momenti ostati samo ideali: a k idealu se mučno uzdižemo, jer je — ideal.

I spomen na rođenje Tome Akvinskog znači za nas obnovu onih ideala, koji čovjekovom životu podaju pravi smisao i neprolaznu vrijednost. Traženju i promatranju istine posvetio je sv. Toma čitavi svoj život, koji Dante zato i naziva »vita gloriosa«. Tako i mi — govorim to našoj omladini — treba da čitavi vijek svoj upiremo pogled u istinu, kojoj samo jedna strast može pristupati, a to je »strast nestrastvenosti«. Istini treba da predano služimo u mučnome nastojanju, jer je drvo istine — kako ga prisposoblja Mommsen — kao hesperidsko, koje donosi zlatne jabuke samo za onoga, tko ih sâm otkida, dočim ih drugima možemo tek pokazati, a ne dati. Pa kad već mislimo da smo na dohvat istine, ne treba zaboraviti, da joj se nitko nije dovinuo u tolikoj mjeri kao onaj, koji uviđa, da je još daleki put istraživanja (papa Leo Veliki, Serm. 9. de Nativ. Domini). Samo je onaj dostojan gledanja istine, kaže Platon (Phaedo 69a), koji za nju trajno umire; a to znači, po riječima velikog Augustina (C. acad. 2, 8): koji je pripravan, da čitavu svoju dušu ispunja samo težnjom za mudrost. Pa jer je mudrost u potpunom posjedovanju istine, a ona je — kaže sv. Toma kod Dantea (Par. XIII. 52—55) — odraz ideje, koju nam u ljubavi daje Gospod: zato sva naša filozofija i život naš dobiva potpuni smisao i neprolaznu vrijednost samo po onoj Ljubavi, koja — da svršim s Danteom — pokreće sunce i svijezde.*

* Ovo je predavanje održano prigodom jubilarne proslave, koju je priredila Hrv. Bogoslovska Akademija.